

Література

Автономова Н. С. Перевод: история и вечность / Н. С. Автономова // Вопросы философии. – № 8. – М.: Наука, 2004. – С. 171-174. Автономова Н. С. О философском переводе. / Н. С. Автономова // Вопросы философии. – № 2. – М.: Наука, 2006. – С. 89-102. Алексеева И. С. Введение в переводоведение. – СПб.: Филологич. ф-т СПбГУ; М.: Издат. Центр «Академия», 2004. – 352с. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – 394 с. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. – М.: Изд.-во ИОСО РАО, 2001. – 215 с. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сборник статей: Пер. с англ., нем., франц. Вступит. статья и общ. ред. перевода В. Н. Комиссарова. – М.: Междунар. Отношения, 1978. – 232 с. Гарбовский М. К. Теория перевода. – М.: МГУ, 2004. – 543 с. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с. Копанёв П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода. – Мн.: Изд-во БГУ, 1972. – 296 с. Малахов В. С. О философском переводе / В. С. Малахов // Историко-философский ежегодник-89 / Отв. ред. докт. филос. наук Н. В. Мотрошилова. – Вып. 4. – М.: Наука, 1989. – С. 353-358. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода // Х. Ортега-и-Гассет. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – С. 336-352. Рикёр П. Парадигма перевода. Лекция, прочитанная на факультете протестантской теологии в Париже в октябре 1998 года. Пер. с фр. М. Эдельман. – http://www.russ.ru/ist_sovr/sumerki/20001102.html. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 305 с. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода. Лекция, прочитанная 24 июня 1813 года / Пер. с нем. Н. М. Берновской, под ред. А. Л. Борисенко и А. Ю. Зиновьева / Ф. Шлейермахер // Вестник Московского университета. Серия № 9. Филология. – № 2. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 127-145.

БОНДАРУК Л. В.*(Волинський національний університет ім. Лесі Українки)***ТЕОРІЯ СИМВОЛУ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ**

У статті розглядаються концептуальні положення щодо трактування символу. Викремлюються основні напрями дослідження символу. Аналізуються мовні засоби вираження літературно-художнього символу на прикладі роману Марселя Пруста «Combray» та перекладів: на українську мову А. Перепаді, на російську мову А. Франковського, Н. Любімова і Є. Баєвської. *Ключові слова:* символ, символічне значення, функціонування символу, авторський задум, інтерпретатор, перекладацькі стратегії.

Бондарук Л. В. Теория символа в переводческом аспекте. В статье рассматриваются концептуальные положения определения символа. Выделяются основные направления в исследовании символа. Анализируются лингвистические средства выражения литературно-художественного символа на примере романа Марселя Пруста «Combray» и переводов: на украинский язык А. Перепады, на русский язык А. Франковского, Н. Любимова и Е. Баевской.

Ключевые слова: символ, символическое значение, функционирование символа, авторский замысел, интерпретатор, переводческие стратегии.

Bondaruk L. V. The theory of symbol in translation aspect. In the article investigated the conceptual interpretation of the symbol. Singled out the main directions of the symbol research. Analysis the language means of expressing literary symbol on example of Marcel Prust's novel «Combray» and translations into Ukrainian by A. Perepad', and into Russian by A. Frankovskiy, N. Lyubimov and Y. Bayevskaya.

Key words: symbol, symbolic meaning, function of symbol, author's intent, the interpreter, translation strategies.

Стрімкий розвиток українського літературознавства та його інтеграція у західноєвропейський культурний простір спричинив необхідність реінтерпретації літературних напрямів, зокрема символізму, оскільки до сьогодні однозначного визначення символізму та його основного чинника – символу ще немає. Вочевидь, це зумовлено тим, що поняття символу розглядається у міждисциплінарному аспекті: у філософії, логіці, математиці, психології, лінгвістиці, літературознавстві, перекладознавстві, культурології, історії, етнографії, релігієзнавстві, а також з тим, що символ існує стільки, скільки саме людство, набуваючи нових форм, функцій і, власне, нових визначень, які або доповнюють одне одне, або повністю заперечують. Все це аргументує актуальність нашого дослідження.

Мета даної статті – дослідити манеру авторської трансляції основної ідеї художнього твору символічними засобами та адекватність їх передачі у перекладах.

Основні завдання: виокремити основні напрями щодо трактування категорії символу в міждисциплінарному аспекті; проаналізувати вплив символістської естетики на творчість французьких письменників, зокрема Марселя Пруста; дослідити адекватність інтерпретації авторського задуму та національних асоціацій в перекладній літературі: українській та російській.

Об'єктом дослідження слугував твір Марселя Пруста «Combray» та його переклади: на українську мову, виконаний А. Перепадею, та на російську мову, виконані А. Франковським, Н. Любімовим та Є. Баєвською. **Предметом** є лінгвістичні засоби вираження символу та перекладацькі стратегії їх відтворення в цільових мовах.

На наш погляд, розглядаючи символ як фундаментальну різноаспектну категорію та найважливіші концепції стосовно його визначення, можна виокремити такі основні напрями:

1) філософський (Платон, Аристотель, Прокл, Августин, Е. Гартман, Г. В. Гегель, Й. В. Гете, І. Кант, Ф. Шеллінг, Ф. Шиллер, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, ін.). Основоположником філософського

напряму про символ є німецький вчений Ернст Кассіер, який узагальнив досвід попередників і створив свою теорію „символічних форм”. За цією теорією, символ розглядається як символічна форма, як засіб моделювання дійсності та як засіб людської розумової і культурної діяльності. Основна теза Е. Кассієра: „символ – ключ до природи людини”. Філософ вважав, що людина настільки занурена в лінгвістичні форми, що не може нічого бачити і знати без втручання символізму [Кассієр, 2001, с.73].

2) семіотичний (Ф. де Сосюр, Р. Барт, Вяч. Вс. Іванов, Ю. М. Лотман, Ж. Піаже, Г. Г. Почепцов, Ч. С. Пірс, В. Н. Топоров, Р. О. Якобсон, ін.), який базується на тісному зв'язку означення і означуваного, на знаковій природі символу та на дослідженні символу через знак, який відображає не дійсність, а вказує на певну модель дійсності [Почепцов 2002, с. 128].

3) міфопоетичний (Е. М. Мелетинський, У. Тернер, А. Хансен-Льове, ін.), який характеризує символ з теологічних позицій, згідно яких міф відображає цілісну, білатеральну, матеріальну та ідеальну, картину світу, яка базується на містичних образах. За словами А. Хансен-Льове, своєрідність трактування символу залежить від особливостей світосприймання. Всі мовні знаки і тексти репрезентують „предметний світ.., якщо їх використовують необізнано, лише візюнеру дана можливість відчутти „першообраз” їх абсолютного еквівалента [Хансен-Лёве 2003, с. 7-9].

4) лінгвофілософський (Ф. С. Бацевич, Г.-Г. Гадамер, Г. Гуссерль, Е. Кассієр, С. Лангер, К. Леві-Стросс, А. Ф. Лосев, М. К. Мамардашвілі, М. В. Нікітін, К. А. Свасьян, П. Серіо, Е. Хайдеггер, ін.), згідно якого символ розглядається як соціально-культурний знак, який відображає певну ідею, яка сприймається інтуїтивно і не виражається вербально [Лосев 1995, с.117].

5) лінгвокогнітивний (О. О. Потебня, Н. Д. Арутюнова, С. А. Аскольдов, Н. А. Афанасьєва, І. А. Бескова, В. В. Виноградов, В. Гумбольдт, Є.С. Кубрякова, О. О. Селіванова, ін.). Потебня О.О. стверджує, що символ есплікується через слово, яке відображає не всі його значення, а лише одне, яке вважається найважливішим, ... і тільки з точки зору мови можна привести символи в порядок [Потебня 1989, с. 285].

6) психоаналітичний (Л. С. Виготський, Дж. Серль, Р. Солсо, З. Фройд, К.- Г. Юнг, ін.), який акцентує увагу на внутрішні приховані переживання людини. За словами Зігмунда Фрейда, символ – це „таємний код”, якому належить роль замаскувати суть прихованого бажання, а тлумачення несвідомого – його розшифровка [Фройд 1999, с. 56].

7) літературно-художній (П. Флоренський, Н. Бердяєв, М. Бахтін, С. Аверинцев, В. В. Колесов, Ю. С. Степанов, Б. Успенський, ін.), напрям, який, на нашу думку, є універсальним, оскільки трактування символу з літературно-художніх позицій потребує знань усіх попередніх напрямів. За словами В. В. Колесова, розуміння функціонування символу в художньому тексті зумовлює розуміння тексту як культурної комунікативної системи [Колесов 2004, с.79].

Отже, розглядаючи текст як систему, потрібно враховувати те, що символічні засоби є вагомими, якщо не головними, компонентами. Як вказує М. В. Моклиця, „...головний щабель все частіше посідає художній образ, а саме – символ. ... Всі предмети і явища природи є одночасно символами. Символи розташовуються на межі двох світів – матеріального, видимого і духовного, невидимого, майже непізнаного. Мова символів – це мова знаків, натяків на вище, потойбічне. Все у тексті символічне, тобто має подвійне значення: пейзаж, дія, діючі особи, кольори, звуки, тощо” [Моклиця 1999, с.12].

Врахування такої семантичної наповненості символу є особливо важливим при рецепції та перекладі художнього твору, оскільки саме через текст символ виявляє свою багатозначність та асоціативні зв'язки, які можуть бути непомічені або зовсім втрачені інтерпретатором. Окрім того, автор не завжди відразу і в повному значенні представляє нам той чи інший символ, його смислові нюанси можуть подаватися поступово, по мірі необхідності згідно його функціональної ролі.

Показовим прикладом використання символу для передачі основного задуму твору є роман Марселя Пруста «*Du côté de chez Swann*», першу частину якого, «*Combray*», ми розглянемо, як і те, якими способами передаються ці символи в цільові мови: українську і російську.

За словами А. Пейра, пізнати світ для людини XIX століття – це, насамперед, подорожувати. Для найкращих письменників тема ностальгії та духовності стає найважливішою, особливо втеча від прозаїчного повсякдення та банальності. Саме тому герої романів залишають Париж і відправляються у маленькі провінції, місця свого походження [Reuge 1974, p. 189].

Таким місцем для головного персонажа Марселя є Комбре, куди він з батьками приїжджає з Парижа на канікули. Комбре виступає символом на рубежі світів, а два напрями для прогулянок – мезеглізька та германтська сторони, і є тими двома світами:

... *il y a autour de Combray deux « côtés » pour les promenades, et si opposés qu'on ne sortait pas en effet de chez nous par la même porte, quand on voulait aller d'un côté ou de l'autre: le côté de Méséglise-la-Vineuse... et le côté de Guermantes...* [Proust 1976, p.145].

... в комбрейських околицях було два кінці для прогулянок, настільки протилежні, що ми виходили з дому через різні двері, залежно від того, в який бік хотіли йти: в бік Мезегліз-ла-Вінеза..., або ж у той бік, де Германт [Пруст 1997, с.111].

... в *окрестностях* Комбре було *две „стороны”* для прогулок; они были настолько *противоположны*, что мы выходили из дому *через разные двери*, смотря по тому, в какую *сторону* мы хотели идти: в *сторону Мезеглиз-ла-Винез ... или же в сторону Германта* [Пруст 1992, с.102].

... в *окрестностях* Комбре було *два „направления”* для прогулок, столь *противоположных*, что мы выходили из дому *через разные двери*, смотря по тому, в каком *направлении* мы собирались идти: *по направлению к Мезеглиз-ла-Винез ... или по направлению к Германту* [Пруст 1973, с.103].

... *вокруг* Комбре було *две „стороны”*, куда можно было ходить гулять, причем настолько *противоположные*, что даже путь туда лежал *через разные выходы*, смотря куда мы собирались: *в сторону Мезеглиз-ла-Винез ... и в сторону замка Германт* [Пруст 2008, с. 89].

В оригінальному тексті Марсель Пруст вказує на те, що навколо Комбре є дві сторони, протилежні, куди не виходять через одні і ті ж двері.

Аналізуючи переклади, можна відмітити деякі неточності в передачі символічного змісту. Так, А. Перепадя, А. Франковський і Н. Любімов вказують на *околиці /окрестности* Комбре, у такому випадку Комбре не входить у один і той же простір, що і дві сторони; *deux « côtés » pour les promenades* як

две „стороны” для прогулок перекладає лише А. Франковський, Е. Баєвська опускає призначення – для прогулок, А. Перепадя передає синонімами *кінці і бік*, що повністю міняє смисл, як і Н. Любімов – *направления*. *Par la même porte* Е. Баєвська замінює на *через разные выходы*, але двері – це і вхід, і вихід. *Le côté de Guermantes* автор вказує на належність цієї сторони Германтам, переклад А. Перепаді нівелює це значення, як і заміна множини на однину в А. Франковського та Н. Любімова. Є. Баєвська додає *в сторону замка Германт*.

Описуючи Комбре, мезеглізьку та германську сторони, Марсель Пруст використовує зазвичай природні символи.

Мезеглізька сторона асоціюється із запахом бузку та білими і рожевими квітами глоду:

Avant d'y arriver, nous rencontrions, venue au-devant des étrangers, l'odeur de ses lilas [Proust 1976, p.147].

Ще на підході до паркану нас вітав, виходячи назустріч, запах бузу [Пруст 1997, с.112].

Еще далеко от него нас приветствовал выходивший навстречу прохожим запах сирени [Пруст 1992, с.103].

Когда мы только еще приближались к ограде, нас встречал выходивший к прохожим навстречу запах сирени [Пруст 1973, с.103].

Мы еще не успевали подойти к парку, а нас уже приветствовал запах сирени, словно выходивший навстречу чужеземцам [Пруст 2008, с. 90].

При перекладі символу „бузок” А. Перепадя замінив його архаїзмом, що втрачає кольоративні асоціації.

Авторський символ « *les aubérines* » на українську мову перекладено як „глід”, на російську – „боярышник”.

На відміну від сонячної, уквітчаної мезеглізької сторони, германтська сторона асоціюється з водою – дощем та річкою Вівонною:

Jamais dans la promenade du côté de Guermantes nous ne pûmes remonter jusqu'aux sources de la Vivonne ... qui avaient pour moi une existence si abstraite, si idéale ... que le jour où j'avait appris qu'il avait un autre point précis de la terre où s'ouvrirait ... l'entrée des Enfers [Proust 1976, p.178].

Проходжаючи на германтську сторону, ми ніколи не добіралося до джерел Вівонни ... які малювалися мені такими далекими, такими неймовірними ... коли почув, ніби на землі справді є таке місце, ... де зяяло війсь до пекла [Пруст 1997, с.141].

Во время наших прогулок в сторону Германта никогда не могли мы добраться до истоков Вивоны, ... которые были в моем представлении чем-то столь абстрактным, столь идеальным, ... узнав, что пункт, где ... открывался вход в преисподнюю, существует в действительности на земной поверхности [Пруст 1992, с.131].

Гуляя по направлению к Германту, мы ни разу не дошли до истоков Вивоны ... которые представлялись мне чем-то таким отвлеченным, таким баснословным, ... узнал, что на земле в самом деле есть такое место, где ... открывался вход в преисподнюю [Пруст 1973, с.131].

Никогда во время прогулок в сторону Германта нам не удавалось дойти до истоков Вивонны, ... но их существование было для меня настолько отвлеченным, идеальным, ... узнал, что на земле есть одно такое место, где ... открывался вход в преисподнюю. [Пруст 2008, с. 112].

Майже у всіх перекладах змінені смислові домінанти, авторський нейтральний тон А. Перепадею передається архаїчним зворотом, А. Франковським – дослівним перекладом із структурними трансформаціями, що утруднює розуміння речення і робить стиль формальним.

Для малого Марселя немає місця, де б він почувався щасливим. У Комбре, на мезеглізькій та на германтській сторонах він відчуває розчарування: у Комбре Марсель страждає без мами, на мезеглізькій

стороні його шокує вчинок панни Вентейль, яка плює на портрет батька, на германтській стороні вражає дюкinya Германтська, яку Марсель побачив наяву не такою, про яку він часто марив. Проте, ці дві сторони стали для нього місцями, які допомагали розуміти причини його нещастя, страхів, невпевненості у собі:

Aussi le côté de Méséglise et le côté de Guermantes... restent-ils pour moi liés à bien des petits événements de celle de toutes les diverses vies que nous menons parallèlement, qui est la plus pleine de péripéties, la plus riche en épisodes, je veux dire la vie intellectuelle [Proust 1976, p.189].

Отже мезеглізька сторона і германтська сторона пов'язуються для мене з безліччю дрібних подій в одному з тих життів, якими ми живемо рівнобіжно, в рясному на перипетії, в найбагатшому на пригоди, тобто в житті інтелектуальному [Пруст 1997, с.150].

Таким образом, сторона Мезеглиза и сторона Германта остаются для меня связанными со множеством маленьких событий в области той из нескольких параллельных наших жизней, которая наиболее богата перипетиями: я имею в виду жизнь интеллектуальную. [Пруст 1992, с.140].

Таким образом, сторона Мезеглиза и сторона Германта остаются для меня связанными со множеством маленьких событий в области той из нескольких параллельных наших жизней, которая наиболее богата перипетиями: я имею в виду жизнь интеллектуальную [Пруст 1973, с.140].

Вот так и сторона Мезеглиза, и сторона Германта до сих пор связаны для меня со всякими мелкими событиями одной из множества разных жизней, проживаемых нами параллельно, — той, в которой больше всего перипетий, разнообразнее эпизоды: я имею в виду интеллектуальную жизнь [Пруст 2008, с. 119].

Так, довільний переклад А. Перепаді із застосуванням літоти з *тих життів*, „олітературеного” прислівника *рівнобіжно* та епітета *рясному на перипетії* змінюють уявлення читача про нейтрально-літературний стиль автора. Переклади А. Франковського та Л. Любімова повністю збігаються, хоча їх переклади належать до різних типів – дослівного і довільного. Зазвичай бездоганний переклад Є. Баєвської у даному реченні характеризується градаційними неспівпадіннями: літотою *мелкими событиями* та заміною вищого ступеня порівняння замість найвищого: *разнообразнее эпизоды*.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, символ – це семіотичний концепт, який відображає авторський задум, залежить від психологічних особливостей автора та його фонових знань, актуалізує контекстуальні асоціативні відчуття. Основними критеріями є експліцитне вираження імпліцитного контекстуального значення та його культурологічний аспект.

Марсель Пруст є одним із тих французьких письменників, які майстерно використовували символ та символічне відображення дійсності, поєднуючи матеріальне та ідеальне, об'єктивне та суб'єктивне. Його символ знаходиться на помежах її світів, підкреслюючи тим самим невіддільний зв'язок людини і природи. При перекладі на українську та на російську мову інтерпретатори використовували еквівалентні символи, які були б зрозумілими автентичному читачеві. Проте, наявні неточності свідчать про той факт, що перекладачеві важко постійно утримувати численні мотиви, ідейні задуми протягом усього твору, оскільки авторський символ передається нам не відразу, а поступово, на різних мовних рівнях, у залежності від функції. Саме тому функціонування символу у художньому творі є одним із перспективних аспектів дослідження.

Література

- Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер. – Том 1. Язык. – М. – СПб.: Университетская книга, 2001. – 271 с. Колесов В. В. Язык и ментальность / В. В. Колесов – СПб.: „Петербургское Востоковедение”, 2004. – 240 с. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – 2-е изд., испр. – М.: Искусство, 1995. – 320 с. Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Част. 1. Українська література: Навч. посібник / М. В. Моклиця. – Луцьк: Ред.-вид.відд. „Вежа”, 1999. – 154 с. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // Слово и миф / А. А. Потебня. – М., Правда, 1989. – С. 285–378. Почепцов Г. Г. Семиотика / Г. Г. Почепцов. – М.: Реал-бук; К.: Ваклер, 2002. – 430 с. Пруст М. В поисках утраченного времени / Ч.1 / В сторону Свана / Пер. с фр. А. А. Франковского / Марсель Пруст. – Л.: Сов. писатель, 1992. – 480 с. Пруст М. Комбре / Пер. с фр. Е. В. Баевской. – СПб: Азбука–классика, 2008. – 304 с. Пруст М. По направлению к Свану / Пер. с фр. М.Любімова / Марсель Пруст. – М.: ЭКСМО, 1973. – 461 с. Пруст М. У поисках втраченого часу. В 7 т. – Т.1. На Сваннову сторону: Роман / Пер. з фр. А. Перепаді / Марсель Пруст. – К.: Юніверс, 1997. – 386с. Фрейд З. Толкование сновидений / З. Фрейд. – СПб.: Алетейя, 1999. – 661 с. Хансен-Лёве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / Пер. с нем. М. Ю. Некрасова. – СПб.: „Академический проект”, 2003. – 816 с. Peyre H. *Qu'est-ce que le Symbolisme?* – Paris: Presses Universitaires de France, 1974. – 282 p. Proust M. *A la recherche du temps perdu. Du côté de chez Swann / Marcel Proust.* – Moscow: Edition du Progrès, 1976. – 438 p.